

Pierwszy rozdział książki pt. „*Budowa testów pisemnych i praktycznych oraz analiza efektywności kształcenia zawodowego*”.

WYBRANE POJĘCIA I PROBLEMY OCENIANIA

1. 1. Diagnostyka edukacyjna

Diagnostyka edukacyjna jest dyscypliną naukową, zajmująca się rozpoznawaniem warunków, przebiegu i wyników uczenia się. Dokonuje opisu i wyjaśniania sytuacji dydaktyczno-wychowawczej uczniów oraz zmian, jakie w nich zachodzą pod wpływem działania edukacyjnego. Pole zainteresowań diagnostyki edukacyjnej jest bardzo szerokie. Do zagadnień, którymi się zajmuje należą: motywacja uczenia się, uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, konstrukcja testów, badanie osiągnięć szkolnych uczniów, egzaminy zewnętrzne i wewnętrzne, kompetencje diagnostyczne nauczycieli i egzaminatorów, ocenianie szkolne, komunikowanie ocen.

Metody stosowane w diagnostyce edukacyjnej są następujące: pomiar dydaktyczny, obserwacja uczestnicząca, wywiad indywidualny, ankieta audytoryjna i eksperyment naturalny. Zagadnieniom diagnostyki edukacyjnej poświęcone były krajowe konferencje diagnostyki edukacyjnej, organizowane systematycznie od roku 1999 przez Polskie Towarzystwo Diagnostyki Edukacyjnej. /Niemierko 2002, s. 72-82/

1. 2. Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów

Sprawdzanie osiągnięć uczniów to stwierdzanie opanowania określonych wiadomości, umiejętności oraz nabycia pewnych wartości przez uczniów. Ocenianiem szkolnym nazywamy ustalanie i komunikowanie oceny szkolnej. Ocena szkolna to informacja o wyniku uczenia się wraz z komentarzem /Niemierko 2002, s. 184-185/.

Czynności sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów są ze sobą ściśle powiązane.

Rozróżnia się dwie strategie łączące sprawdzanie z ocenianiem.

- Strategia „sprawdzanie – ocenianie” (S-O). Ocenianie osiągnięć uczniów następuje po sprawdzeniu tych osiągnięć. Strategia ta stosowana jest w tradycyjnych metodach kontroli. Najpierw nauczyciel sprawdza wiadomości i umiejętności uczniów (np. zadaje pytania), a później dobiera kryteria (najczęściej intuicyjnie) i ustala oceny.
- Strategia „ocenianie – sprawdzanie” (O-S). Analiza treści kształcenia i budowa skal pomiarowych wyprzedza sprawdzanie. Strategia ta stosowana jest w pomiarze dydaktycznym. Najpierw ustalane są kryteria oceny czyli punktacja (ocenianie), a potem przeprowadza się testowanie (sprawdzanie). Wyniki badanych ustala się na podstawie przyjętej wcześniej punktacji /tamże, s. 200-203/.

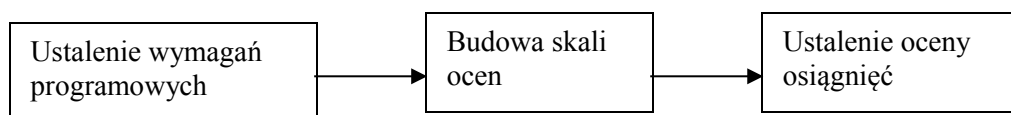
1. 3. Ocenianie dydaktyczne

Ocenianie dydaktyczne jest wartościowaniem wyników sprawdzania według wymagań programowych. Jedynym kryterium tego wartościowania są osiągnięcia szkolne uczniów. Inne kryteria nie mają wpływu na ocenę.

Ocenianie dydaktyczne osiągnięć ucznia z zakresu programowego Z obejmuje:

- określenie zbioru czynności, których opanowanie przewidziane jest programem nauczania w zakresie Z oraz określenie wzorców tych czynności,
- przyporządkowanie symboli (ocen) wybranym wynikom sprawdzania i zbudowanie skali ocen osiągnięć szkolnych z zakresu Z,
- ustalenie oceny osiągnięć ucznia z zakresu Z /Niemierko 1990, s.25-28/.

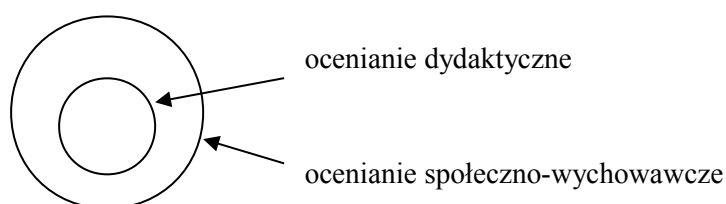
Strukturę czynności oceniania dydaktycznego przedstawia rysunek:

1. 4. Ocenianie społeczno-wychowawcze

Ocenianie społeczno-wychowawcze to wartościowanie wyników sprawdzania, gdy oprócz wymagań z danego zakresu programowego, uwzględnia się kryteria pozaprogramowe np. zdolności ucznia, motywację ucznia, warunki rodzinne i środowiskowe, plany szkolne i zawodowe ucznia, zalecenia administracji szkolnej i inne. Wymagania programowe stanowią kryterium główne. Pozostałe kryteria spełniają funkcję modyfikującą ocenę uzyskaną przez zastosowanie kryterium głównego. Wypadkowa ocena może być szacowana intuicyjnie. Gdy przecenimy kryteria pozaprogramowe ocena traci wartość informacyjną o stanie osiągnięciach uczniów.

Ocenianie społeczno-wychowawcze jest bogatsze pedagogicznie od oceniania dydaktycznego. Obejmuje nie tylko wynik sprawdzania osiągnięć, lecz także komentarz do tych osiągnięć ze względu na warunki w jakich zostały uzyskane. Komentarz ten powinien mobilizować uczniów do nauki. Pojęcie oceniania społeczno-wychowawczego jest nadrzędne w stosunku do pojęcia oceniania dydaktycznego. Obrazuje to rysunek /Niemierko 1990, s. 28-32/.

1. 5. Ewaluacja

Ewaluacja to proces diagnostyczno-oceniający, zawierający elementy pomiaru, osądu i decyzji, czyli proces zbierania danych i ich interpretacji w celu podejmowania działań /RKZ 1993, s. 179-180/. Ewaluacja systemu dydaktycznego jest zbieraniem informacji o warunkach, przebiegu i wynikach wdrażania tego systemu w celu jego ulepszenia lub podjęcia decyzji o dalszym stosowaniu. Ewaluacja może obejmować: cele kształcenia, programy nauczania, metody nauczania, kwalifikacje nauczycieli, bazę dydaktyczną, działalność wychowawczą szkół, osiągnięcia szkolne uczniów itd.

Ewaluację osiągnięć szkolnych uczniów można podzielić na:

- ewaluację kształtującą, która jest wartościowaniem przebiegu przyswajania wiadomości i umiejętności uczniów. Obejmuje niewielki zakres materiału. Powinna być prowadzona w sposób ciągły. Działa na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Ukierunkowana jest na zmiany w kształceniu.
- ewaluację sumującą, nastawioną na zarejestrowanie końcowego wyniku procesu nauczania – uczenie się. Zaletą tej ewaluacji jest całościowe ujęcie wyników kształcenia, a wadą – brak sprzężenia zwrotnego, to jest brak możliwości wprowadzania zmian w procesie kształcenia, który jest już zamknięty.
- ewaluację orientującą, które obejmuje średni zakres materiału np. moduł, dział programowy. Wypełnia lukę między ewaluacją kształtującą i ewaluacją sumującą. Jej wyniki wykorzystuje się do wspomagania uczniów w uzupełnianiu luk w wiadomościach i umiejętnościach oraz zaliczaniu materiału programowego z uwzględnieniem np. tempa pracy uczniów. /Niemierko 2010, s. 41-42, PTDE XVI, w publikacji tej stosowane są nazwy: ocenianie kształtujące, ocenianie sumujące i ocenianie orientujące/

1. 6. Egzamin powszedni i egzamin doniosły

Wymagania edukacyjne ustalone dla poszczególnych przedmiotów nauczania powinny być uwzględniane w planach wynikowych nauczycieli, zgodnie z obowiązującym w szkole systemem oceniania.

Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć, wyodrębnione w procesie kształcenia, można nazwać egzaminem szkolnym. Egzaminy szkolne dzielą się na egzaminy powszednie i doniosłe.

- Egzamin powszedni to egzamin, w którym znaczenie komentarza dydaktycznego, jest większe niż znaczenie informacji o wyniku uczenia się. Komentarz dydaktyczny może mieć korzystniejszy wpływ na proces uczenia się niż sam stopień. Dobra rada dotycząca uczenia się pozwala uczniom łatwiej usuwać braki. Egzamin powszedni przeprowadzany jest najczęściej na początku i w trakcie procesu kształcenia. Może pełnić funkcję diagnostyczną i/lub kształtującą.

- Egzamin doniosły to egzamin, w którym znaczenie informacji o wyniku uczenia się jest większe niż znaczenie komentarza dydaktycznego. Taki egzamin jest podstawą decyzji dotyczących ucznia: jego promowania, przyjęcia do szkoły wyższego szczebla, przyznania uprawnień zawodowych. Komentarz nauczyciela ograniczony jest do objaśnienia założeń, przebiegu, znaczenia i sposobu wykorzystania wyników egzaminu doniosłego. Do egzaminów doniosłych należą egzaminy zewnętrzne, przeprowadzane przez okręgowe komisje egzaminacyjne /Niemierko 2002, s. 253-266/.

1. 7. Niezgodność ocen ustalanych przez nauczycieli

Badania nad ocenianiem osiągnięć szkolnych uczniów wykazały niedostatek obiektywizmu ocen ustalanych przez nauczycieli. Badania te prowadzą do następujących wniosków ogólnych:

- Ci sami uczniowie otrzymują różne noty z tych samych przedmiotów w różnych szkołach, np. w przypadku, gdy przechodzą w ciągu roku z jednej szkoły do innej.
- Ci sami uczniowie otrzymują różne noty z tych samych przedmiotów w tej samej szkole, np. w przypadku czasowej zmiany nauczyciela.
- Ci sami uczniowie za te same wypracowania pisemne otrzymują różne noty od różnych nauczycieli, przy czym zmienność not obejmuje całą skalę stopni szkolnych. Zdarza się przeto i tak, że za to samo wypracowanie jeden nauczyciel wystawia ocenę „bardzo dobry”, inny natomiast wystawia ocenę „niedostateczny”.
- Zmienność powyższa zachodzi również w ocenach rozwiązań z przedmiotów ścisłych, jak matematyki i fizyki.
- W różnych okresach (po przerwie) ci sami nauczyciele te same wypracowania oceniają różnie, z podobnym jak wyżej wachlarzem zmienności.

Wymienione przypadki znacznego zróżnicowania stopni za to samo wypracowanie nie są jednak częste. Im bardziej doświadczeni są nauczyciele i lepiej sprecyzowane wymagania, tym rozrzut not jest mniejszy /Pieter 1973, s. 13-14/

1. 8. Przemoc wychowawcza

Do wypaczenia oceny osiągnięć szkolnych uczniów prowadzi stosowanie przez niektórych nauczycieli strategii przemocy wychowawczej. Przemoc wychowawcza polega na tym, że ocena jest nagrodą albo karą dla ucznia w zależności od jego zachowania. Nauczyciel wcześniej ustala stopień i dopasowuje do niego metodę i treść sprawdzania. Rozróżnia się kilka odmian takiego sprawdzania /Niemierko 1997, s. 171-172/:

- sprawdzanie szczególnie przychylne - z uśmiechem i zachętą, dotyczy zagadnień łatwych, jest przeznaczone dla uczniów posłusznych, dobrze wychowanych, pomocnych nauczycielowi,

- sprawdzanie zwykłe – jest raczej obiektywne, przeznaczone jest dla uczniów, którzy niczym złym lub dobrym się nie wyróżnili lub nie zdążyli wyróżnić,
- sprawdzanie obostrzone – bez uśmiechu i zachęty, dotyczy zagadnień złożonych i bardziej szczegółowych, przeznaczone jest dla uczniów, którzy zawinili, ale mogą jeszcze się wybronić solidną pracą i pokorą,
- sprawdzanie karne – sytuacja ucznia jest beznadziejna, nauczyciel doprowadza do sytuacji, w której uczeń nie potrafi odpowiedzieć na pytanie, wystawia mu wtedy, przewidziany wcześniej, stopień negatywny /Niemierko1997, s.171-172/.

Strategia przemocy wychowawczej daje efekty dyscyplinarne, ale na krótką metę. Jest szkodliwa i demoralizująca. Niszczy moralnie uczniów, odbiera wiarę w sprawiedliwość, zwiększa podatność na układy i korupcję.

1. 9. Typy nauczycieli wg rozkładu ocen szkolnych

Duży wpływ na stopnie szkolne uczniów mają indywidualne cechy nauczycieli. Ze względu na najczęściej wystawiane oceny, można wyróżnić kilka typów nauczycieli.

- Typ ocen krańcowych – wystawia przeważnie stopnie bardzo dobre i niedostateczne, stopni pośrednich prawie nie stosuje.
- Typ ocen surowych – stosuje najczęściej stopnie niedostateczne i dopuszczające.
- Typ ocen łagodnych – stawia wysokie stopnie, przeważnie dobre i bardzo dobre.
- Typ ocen pospolitych – prawie wszystkich uczniów ocenia na dostateczny.
- Typ ocen normalnych – wystawia stopnie na podstawie krzywej rozkładu normalnego (najwięcej dostatecznych, nieco mniej dobrych i dopuszczających, najmniej bardzo dobrych i niedostatecznych).

Żaden z wymienionych typów nauczycieli nie jest sprawiedliwy i obiektywny. Każdy z nich ma zniekształcony obraz osiągnięć uczniów.

- Stosowanie nadmiernej liczby ocen negatywnych obniża wartość tych ocen, wskazuje również, że wyniki pracy nauczyciela są niskie.
- Zbyt wysokie stopnie nie mobilizują uczniów do pracy.
- Brak zróżnicowania ocen jest krzywdzący dla uczniów ambitnych. Nie mobilizuje do nauki uczniów słabych.
- Nie można z góry zakładać proporcji między ocenami uczniów. W jednej klasie może być dużo uczniów o wysokich osiągnięciach, w innej natomiast takich uczniów może nie być w ogóle.

1. 10. Niektóre zjawiska wpływające na oceny szkolne

Na niezgodność wyników oceniania mogą mieć wpływ niektóre zjawiska zwane efektami, np.: efekt aureoli, efekt diabelski, efekt zaczarowania, efekt kontrastu.

- Efekt aureoli – przy jednakowych odpowiedziach, uczniowie uważani za dobrych łatwiej otrzymują wysokie stopnie niż uczniowie uważani za słabych. Nauczyciel podświadomie dąży do potwierdzenia swojej opinii o uczniu.
- Efekt diabelski – jest zjawiskiem odwrotnym do efektu aureoli. Negatywne wrażenie nauczyciela wywołane np. brakiem wiedzy ucznia i lekceważeniem obowiązków szkolnych na początku roku mogą skutkować tym, że uczeń uzyska w oczach nauczyciela miano ignoranta. Taką opinię o sobie, mimo poprawy, trudno jest uczniowi zmienić.
- Efekt zaczarowania polega na tym, że uczniowie dopasowują swoje osiągnięcia do otrzymywanych stopni. Uczeń, który otrzymał stopień dostateczny, często godzi się na miano ucznia dostatecznego i uczy się na stopień dostateczny. Uczeń, który otrzymał stopień dobry lub wyższy, wyżej siebie ocenia i stawia sobie wyższe wymagania. Efekt ten tłumaczymy autorytetem wychowawczym nauczyciela /Niemierko 1975, s. 38/.
- Efekt kontrastu – po bardzo dobrej odpowiedzi i wysokiej ocenie ucznia, ocena poprawnej odpowiedzi ucznia następnego jest przez nauczyciela podświadomie zaniżana. Natomiast po słabej odpowiedzi (niskiej ocenie) - ocena następna może być zawyżana.

1. 11. Umiejętności pedagogiczne nauczyciela

Do wykonywania zawodu nauczyciela niezbędne jest opanowanie wiedzy merytorycznej właściwej dla nauczanego przedmiotu i/lub zawodu oraz wiedzy psychologiczno-pedagogicznej i socjologicznej, czynności dydaktyczno wychowawczych i czynności organizacyjnych procesu nauczania-uczenia się.

Do najważniejszych umiejętności pedagogicznych nauczyciela należy zaliczyć:

- mówienie w sposób wyraźny, jasny i rzeczowy,
- stawianie sobie celów zajęć,
- sporządzanie rozkładu materiału nauczania,
- sporządzanie struktury materiału nauczania,
- dobieranie form, metod i środków nauczania,
- aktywizowanie uczących się,
- kontrolowanie i ocenianie wyników nauczania
- prowadzenie rozmowy z uczniami /Goźlińska 1997, s. 133/.

1. 12. Normy etyczne oceniania szkolnego

Normy moralne w pomiarze dydaktycznym dotyczą m.in. następujących dziedzin: przygotowanie narzędzi, prowadzenie testowania, komunikowanie wyników testowania, wykorzystanie wyników pomiaru. Nauczycielom przeprowadzającym badania osiągnięć uczniów, proponuje się następujące reguły (działania):

- Powiadom uczniów o celu, dacie, zakresie programowym i formie pomiaru osiągnięć oraz o normach wymagań, jakie powinni spełnić.
- Nie wybiegaj w sprawdzaniu poza wiadomości i umiejętności, które uczniowie mieli okazję opanować w szkole lub poza szkołą.
- Upewnij się, że zastosowana forma zadań jest uczniom znana i została odpowiednio przećwiczona.
- Stwórz uczniom, w wyznaczonym na to czasie, możliwość zadawania pytań o organizację i formę sprawdzania osiągnięć.
- Otocz opieką uczniów mających trudności z udziałem w sprawdzaniu osiągnięć, nie obniżając jednak obiektywizmu pomiaru.
- Przeciwdziałaj stresowi egzaminacyjnemu uczniów, szanuj ich prawa i godność.
- Zapobiegaj nieuczciwości uczniów w toku sprawdzania i oceniania osiągnięć.
- Dokładnie wykonaj i sprawdź wymagane obliczenia oraz interpretację wyników egzaminu, ewentualnie poproś innego specjalistę przedmiotu o dodatkowe ich sprawdzenie /Niemierko 2002, s. 232-234/.

1. 13. Normy etyczne komunikowania wyników

W czasie komunikowania wyników mogą zdarzać się różne nieprawidłowości. Kodeksy etyczne pomiaru dydaktycznego nakazują uczciwą interpretację wyników testowania, dyskretne komunikowanie wyników uczniom, krytyczne i ostrożne wykorzystywanie wyników w procesie kształcenia.

Nauczycielom omawiającym wyniki testowania, proponuje się przestrzeganie poniższych reguł:

- Wyniki oceniania przedstawiaj zawsze z komentarzem na temat sposobu ich uzyskania i z ostrzeżeniem o ich przybliżonej wiarygodności.
- Wyniki testowania przedstawiaj tylko tym osobom, które są uprawnione do ich poznania. Upewnij się, że nie wpadną w niepowołane ręce.
- Wyniki oceniania przedstawiaj uczniom jak najszybciej, nie wcześniej jednak niż po przemyśleniu komentarza, jaki powinien im towarzyszyć.

- Zapobiegaj błędnej interpretacji wyników i nadawaniu im zbyt wielkiego znaczenia przez uczniów.
- Ogranicz komentarze przed frontem klasy na temat niepowodzeń poszczególnych uczniów, zachowaj dyskrecję. Przedstawiaj głównie ich osiągnięcia, a nie ich brak.
- Przeprowadź dyskusję z klasą na temat wyników oceniania i możliwości poprawy osiągnięć.
- Objasnij uczniom sposób przechowywania i dalszego użytkowania wyników ewaluacji, w tym zwłaszcza informowania rodziców i innych nauczycieli o tych wynikach. /Niemierko 2002, s. 234-235/.